

MATN BILAN ISHLASH ORQALI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
204-Q guruh talabasi
Maxatova Alinura Quanishbek qizi*

Annotatsiya: Matn bilan ishlash orqali bolalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish dolzarb va muhim masalalardan biridir. Tanqidiy fikrlash – bu ma'lumotlarni tahlil qilish, ularni baholash, mantiqiy va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Bu qobiliyat bolalarning o'qish, yozish, muloqot qilish va hayotdagi muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega. Matn bilan ishlash esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun samarali vositadir, chunki matn o'quvchidan faqat ma'lumotni qabul qilishni emas, balki uni tahlil qilish, savollar berish, muallifning fikrini anglash va o'z fikrini shakllantirishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: matn, fikr, qobiliyat, tanqidiy fikrlash, tahlil, mantiqiy savodxonlik, savol-javob, bolalar.

Matn bilan ishlash jarayonida bolalar turli xil matnlarni o'qiydilar, ularni tushunishga harakat qiladilar va o'z fikrlarini ifoda etadilar. Bu jarayon tanqidiy fikrlashning birinchi bosqichi bo'lib, u bolalarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Matnni tahlil qilish bolalarga ma'lumotlarning to'g'riligini, ularning mantiqiy bog'liqligini va muallifning asosiy g'oyasini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, matn bilan ishlash bolalarni savol berishga undaydi, bu esa tanqidiy fikrlashning muhim jihatidir. Savollar orqali bolalar matnning mazmunini chuqurroq anglashadi va o'zlarining fikrlarini yanada rivojlantiradilar. Matnni tahlil qilishda bolalar muallifning nuqtai nazarini, uning fikrlarini qanday asoslashini o'rganadilar. Bu jarayon bolalarda mantiqiy fikrlash va bahs-munozara ko'nikmalarini shakllantiradi. Bolalar o'z fikrlarini asoslash uchun dalillar keltirishni o'rganadilar, bu esa ularning fikrlash jarayonini yanada chuqurlashtiradi. Matn bilan ishlashda bolalar turli xil fikrlarni solishtiradilar, ularni baholaydilar va o'z qarorlarini qabul qiladilar. Bu esa tanqidiy fikrlashning yuqori darajasini tashkil qiladi.[1]

Matn bilan ishlashda o'qituvchining roli katta. U bolalarni matnga qiziqtirib, ularni savollar berishga, fikr almashishga undashi zarur. O'qituvchi matnni tahlil qilish jarayonida bolalarga yordam berib, ularning fikrlarini shakllantirishga ko'maklashadi. Shu bilan birga, o'qituvchi bolalarga turli xil matnlarni tanlashda yordam beradi, chunki matnning mavzusi, qiyinchilik darajasi va mazmuni tanqidiy fikrlashni

rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Matnlar bolalarning yoshiga, qiziqishlariga mos bo'lishi kerak, shunda ular matnga ko'proq e'tibor qaratadilar va uni yaxshiroq tushunadilar. Matn bilan ishlashda interaktiv usullarni qo'llash tanqidiy fikrlashni yanada samarali rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, guruhda muhokama qilish, fikr almashish, bahs-munozaralar tashkil etish orqali bolalar o'z fikrlarini ifoda etishni o'rganadilar va boshqa fikrlarni tinglash orqali dunyoqarashlarini kengaytiradilar. Shuningdek, matnga oid loyihalar, topshiriqlar va ijodiy vazifalar bolalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlashda muhim vositadir. Bu usullar bolalarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni yaratish qobiliyatini rivojlantiradi. Matn bilan ishlashda o'quvchilarning fikrlarini yozma shaklda ifodalash ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhimdir. Yozma ishlar orqali bolalar o'z fikrlarini tartibga soladilar, dalillar bilan asoslaydilar va o'z qarashlarini boshqalarga aniq yetkazadilar. Bu jarayon bolalarda fikrlarni mantiqiy tuzish, muammolarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Yozma ishlar, shuningdek, bolalarning o'z-o'zini baholash va tahlil qilish qobiliyatini oshiradi, bu esa tanqidiy fikrlashning ajralmas qismidir.[2]

Matn bilan ishlash orqali bolalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda ota-onalar va jamiyatning roli ham katta. Oila muhitida bolalarga kitob o'qish, matnlarni muhokama qilish, savollar berish odatini shakllantirish zarur. Bu bolalarning fikrlash doirasini kengaytiradi va ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Jamiyatda esa madaniy va ta'lim muassasalari tanqidiy fikrlashni qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishi, bolalar uchun turli xil matnlar va resurslar taqdim etishi muhimdir. Shu tarzda bolalar nafaqat maktabda, balki kundalik hayotda ham tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Matn bilan ishlash jarayonida turli xil matn turlarini qo'llash tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali bo'ladi. Hikoyalar, maqolalar, ilmiy matnlar, argumentativ matnlar, she'rlar va boshqa turdagi matnlar bolalarga turli fikrlarni anglash, solishtirish va baholash imkonini beradi. Har bir matn turi o'ziga xos yondashuvni talab qiladi, bu esa bolalarning fikrlash doirasini kengaytiradi va ularni turli nuqtai nazardan fikrlashga o'rgatadi. Shu bilan birga, matnlarning mavzusi va mazmuni bolalarning qiziqishlariga mos kelishi ularning matnga bo'lgan qiziqishini oshiradi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.[3]

Matn bilan ishlashda texnologiyalardan foydalanish ham tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Elektron kitoblar, interaktiv dasturlar, onlayn resurslar va multimediya vositalari bolalarga matnlarni yanada qiziqarli va samarali o'rganishga yordam beradi. Texnologiyalar yordamida bolalar matnlarni tahlil qilish, savollar berish, fikr almashish va yozma ishlarni bajarishda ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladilar. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini yanada rivojlantiradi va mustahkamlaydi. Matn bilan ishlash orqali bolalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish uzoq muddatli jarayon bo'lib, u muntazam va tizimli ravishda amalga

oshirilishi kerak. Bu jarayonda o'qituvchilar, ota-onalar va jamiyat birgalikda harakat qilishi zarur. Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bolalarning nafaqat akademik muvaffaqiyatlariga, balki hayotdagi muvaffaqiyatlariga ham xizmat qiladi. Mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni yaratish qobiliyatlari zamonaviy dunyoda juda muhimdir.[4]

Xulosa:

Natijada, matn bilan ishlash bolalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Matnlarni o'qish, tahlil qilish, savollar berish, fikr almashish va yozma ishlar orqali bolalar o'z fikrlarini rivojlantiradilar, mantiqiy va asosli xulosalar chiqaradilar. Bu esa ularni mustaqil, ongli va faol fuqarolarga aylantiradi. Shu sababli ta'lim jarayonida matn bilan ishlashga katta e'tibor qaratish va uni tanqidiy fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida qo'llash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nazarov B., Rasulov A. va boshqalar. O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020.
2. Xolmatova M. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikalari. Toshkent: Ilm-fan nashriyoti, 2021.
3. Qodirov S. Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlash va matn bilan ishlash. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
4. Ergashev T. Bolalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti, 2023.
5. Islomov N. Matn tahlili va tanqidiy fikrlash. Toshkent: O'zbekiston milliy nashriyoti, 2021.
6. Karimova D. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari. Buxoro: Buxoro davlat nashriyoti, 2022.
7. Mamatqulov R. Ta'limda tanqidiy fikrlashni qo'llash. Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2023.
8. Yusupova L. Matn bilan ishlash orqali fikrlashni shakllantirish. Namangan: Namangan davlat universiteti nashriyoti, 2024.